

Każde środowisko akademickie ma swoją niepowtarzalną historię oraz specyficzne pole oddziaływania na naukę, szkolnictwo, wychowanie, relacje społeczne, gospodarcze i polityczne. Jednocześnie te czynniki kształtują wizerunek danego środowiska, decydując o jego percepcji i ocenie zarówno przez społeczeństwo, jak i przez świat nauki. Głównym celem tego artykułu jest przedstawienie nieznanych lub mało znanych kart z historii psychologii na Uniwersytecie Lubelskim, który — jako pierwsza uczelnia wyższa w niepodległej Polsce - rozpoczął swą działalność w 1918 roku, a od 1938 jest znany pod nazwą Katolicki Uniwersytet Lubelski, zaś od niedawna przyjął nazwę Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

Jako wydarzenie znaczące dla rozwoju psychologii w KUL-u należy uznać objęcie (w roku 1934) przez Józefa Pastuszkę kierownictwa Katedry i Zakładu Psychologii - jako jednostek odrębnych od Zakładu Filozofii. W ich ramach prowadzono (do wybuchu II wojny światowej) następujące zajęcia dydaktyczne: (1) wykłady: psychologia ogólna, psychologia życia religijnego, psychologia woli i uczuć, psychologia eksperymentalna, psychologia i epistemologia poznania, psychologia rozwoju człowieka, charakterologia, metody kształcenia woli, psychologia wychowawcza, techniki i metody pracy naukowej; (2) ćwiczenia z psychologii ogólnej oraz z psychologii eksperymentalnej; (3) proseminarium z psychologii eksperymentalnej; (4) seminarium psychologiczne. Wykłady z psychologii ogólnej obowiązywały studentów wszystkich kierunków studiów, zaś pozostałe zajęcia — tylko studentów z grupy filozoficznej i pedagogicznej. W zależności zaś od

specyfiki poszczególnych kierunków studiów starszym studentom proponowano specjalistyczne wykłady z psychologii. Przykładowo, dla studentów pedagogiki odpowiednie okazały się wykłady z psychologii rozwoju dziecka lub z psychologii wychowawczej; dla polonistów - z psychologii mowy, dla prawników — z charakterologii, dla teologów i filozofów — z psychologii poznania. Oceniając ówczesny program dydaktyki psychologii należy przyznać, iż był on ambitny, a jednocześnie - realistyczny. Twórca KUL-u ks. Prof. Idzi Radziszewski potrafił stworzyć właściwy klimat organizacyjny, dzięki któremu jego propozycja programowa rozwijała się zgodnie z własną dynamiką. Istotnym elementem tego klimatu było uznanie psychologii za wspólną płaszczyznę komunikacji oraz integracji interdyscyplinarnej, co odegrało ważną rolę w budowaniu lubelskiego *universitas*. Psychologia wносиła bowiem perspektywę pogłębienia analiz filologicznych, pedagogicznych, filozoficznych, teologicznych, prawniczych czy ekonomicznych, umożliwiając reprezentantom tych nauk tworzenie atmosfery współpracy.

Na podstawie analizy publikacji pracowników naukowych KUL-u można wyodrębnić kilka wiodących wówczas kierunków badawczych. Zestawiono je w Tabeli 1.

Tabela 1. Wiodące tematy badań psychologicznych oraz pracownicy KUL-u realizujący je w dwudziestoleciu międzywojennym

Tematyka badań psychologicznych	Pracownicy naukowci realizujący
1. Relacje psychologii z filozofią; psychologia filozoficzna; relacje psychologii z naukami przyrodniczymi	ks. prof. dr Idzi Radziszewski ks. prof. dr Józef Pastuszka prof. dr Bohdan Rutkiewicz
2. Zastosowanie pojęć i metod psychologicznych do analizy zagadnień egzystencjalnych i religijnych	ks. prof. dr Idzi Radziszewski ks. prof. dr Józef Pastuszka
3. Rozwój badań nad spostrzeganiem zmysłowym	ks. prof. dr Idzi Radziszewski prof. dr Bohdan Rutkiewicz
4. Rozwój badań eksperymentalnych nad wolą	prof. dr Artur Chojecki

5. Zastosowanie metod psychologicznych do analiz prawno-karnistycznych	prof. dr Zdzisław Papierkowski
6. Analiza psychologiczna systemów totalitarnych	ks. prof. dr Józef Pastuszka

Na odrębne opracowanie w tym kontekście zasługuje twórczość naukowa Józefa Pastuszki. W okresie międzywojennym dotyczyła bowiem nowatorskich zagadnień z obszaru psychologii politycznej, głównie — pochodzenia władzy państwowej (Pastuszka, 1926). W okresie kształtowania się niezależnej państwowości polskiej podejmowanie tego rodzaju zagadnień miało charakter patriotyczny i państwowotwórczy. Drugim wątkiem naukowych zainteresowań Pastuszki są rozprawy dotyczące filozofii i psychologii religii. Na szczególną uwagę zasługują opracowania dotyczące filozofii Maxa Schellera, a zwłaszcza koncepcji hierarchii wartości i jej znaczenia psychologicznego (Pastuszka, 1928, 1929), oraz filozofii i psychologii Henry’ego Bergsona (Pastuszka, 1933). Żywym i niesłabnącym nurtem zainteresowań naukowych Pastuszki były także związki psychologii z filozofią. Jeśli chodzi o wielkich filozofów chrześcijańskich, to jego największe zainteresowanie budził św. Augustyn. Pastuszka (1930) określał go „największym psychologiem wśród filozofów”. Należy zgodzić się z tym stwierdzeniem chociażby dlatego, że większość klasyków filozofii tworzyła psychologię (traktowaną jako dział filozofii) na drodze dedukcji z twierdzeń ontologicznych lub epistemologicznych. Natomiast św. Augustyn postępował odwrotnie, tj. najpierw formułował węzłowe pytanie z zakresu psychologii i odpowiadając na nie, dochodził do kwestii filozoficznych.

Spośród naukowych zainteresowań Pastuszki warto również zwrócić uwagę na: (1) analizę ówczesnych teorii psychologicznych; (2) jego ustosunkowanie do ówczesnych ideologii. W ramach pierwszej kategorii chodzi o studium krytyczne na temat psychologii indywidualnej Adlera (Pastuszka, 1938b), zaś w ramach drugiej mieszczą się — unikalne i pierwsze

w międzywojennej Polsce - psychologiczne opracowania na temat systemów totalitarnych oraz ich zagrożeń. Najpierw ukazała się analiza psychologiczna dotycząca bolszewizmu i komunizmu jako zagrożenia (Pastuszka, 1938a, 1938b), później bezpardonowa krytyka rasizmu i faszyzmu (Pastuszka, 1939a, 1939b). Pastuszka miał cywilną odwagę, by przestrzec swoich rodaków zarówno przed zagrożeniem „czerwonym”, jak i „brunatnym”, czego nie zapomnieli mu zarówno Niemcy w czasie okupacji, jak i komuniści w latach terroru stalinowskiego w Polsce.

Wojna przerwała na kilka lat działalność KUL-u, który - podobnie jak inne polskie uczelnie — poniósł dotkliwe straty wśród profesorów i studentów. Niektórzy zginęli z rąk niemieckich okupantów, inni znaleźli się na listach zamordowanych w Katyniu, Miednoje, Charkowie i Starobielsku. Jeszcze innych wywieziono na Wschód, skąd powrócili tylko nieliczni. Takie były losy polskiej inteligencji. Jednak już w listopadzie 1944 roku KUL (jako pierwsza wyższa uczelnia w Polsce) uruchomił zajęcia dydaktyczne. W ramach Wydziału Nauk Humanistycznych zaczęły działać m.in. Katedra i Zakład Psychologii, których kierownikiem był nadal prof. Józef Pastuszka.

Wydarzeniem przełomowym dla rozwoju psychologii w KUL-u było utworzenie Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej jako (przewidzianego w statucie) wydziału kościelnego. Dziesiątego listopada 1946 roku została na tym wydziale erygowana Katedra Psychologii, której kierownikiem był dziekan Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Józef Pastuszka. Nowy wydział zgromadził wielu studentów, którzy mogli specjalizować się w psychologii oraz przygotowywać rozprawy magisterskie i doktorskie z tego zakresu (Leszczuk, Płużek, 1968). Wkrótce ujawniła się potrzeba rozbudowy specjalizacji na studiach psychologicznych; 25 maja 1951 roku ustanowiono odrębną i samodzielną grupę studiów psychologicznych na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej; 27 września tego roku utworzono nowe jednostki - Katedrę Psychologii Rozwojowej oraz Katedrę Nauk Pomocniczych Psychologii. W Tabeli 2

przedstawiono program studiów psychologicznych zatwierdzony przez ówczesne ministerstwo.

Tabela 2. Program nauczania psychologii w roku akademickim 1951/1952 (wykaz nie zawiera ogólnouniwersyteckich przedmiotów filozoficznych)

Wykładowca	Przedmiot
Ks. prof. dr hab. Józef Pastuszka	Psychologia ogólna; Osobowość ludzka; Wstęp do psychologii; Seminarium z psychologii ogólnej
Ks. prof. dr hab. Mieczysław Dybowski	Psychologia doświadczalna; Psychologia pracy; Motywacja woli; Metody psychologii doświadczalnej
Prof. dr hab. Władysława Mielczarska	Psychologia rozwojowa; Wybrane zagadnienia z psychologii rozwojowej; Ćwiczenia z psychologii rozwojowej
Ks. prof. dr hab. Władysław Kalkowski	Biologia; Psychologia zwierząt
Prof. dr hab. Stefan Kunowski	Pedagogika
Prof. dr hab. Jerzy Stróżyński	Anatomia i fizjologia człowieka; Psychopatologia
Dr Zofia Plewicka	Ćwiczenia z psychologii ogólnej
Dr Helena Radomska-Strzemecka	Metody badania inteligencji; Ćwiczenia z metod badania inteligencji
Dr Stanisław Trzebiński	Ćwiczenia z biologii (anatomia i fizjologia człowieka)

Niestety, w 1952 roku „opuścił” Katedrę Psychologii -Józef Pastuszka, który powrócił na uczelnię dopiero w lutym 1957 (Leszczuk, Płużek, 1968). Znając realia PRL-u, należy rozumieć, iż ten fragment przywołanego opracowania został „zredagowany” pod dyktando Urzędu Kontroli Prasy i Widowisk. Z relacji naocznych świadków wynika bowiem, że Urząd Bezpieczeństwa zidentyfikował już autora psychologicznych analiz bolszewizmu i komunizmu z okresu międzywojennego i postanowił nałożyć na niego dotkliwe sankcje. Usunął go z uniwersytetu i zakazał wszelkich kontaktów z młodzieżą. Dopiero po śmierci Stalina i po „odwilży” z 1956 roku zezwolono Pastuszcze na powrót do środowiska uniwersyteckiego.

W następnych latach program nauczania psychologii był ciągle wzbogacany i aktualizowany w zależności od osiągnięć psychologii światowej. W 1952 roku wprowadzono nowy wykład specjalistyczny na temat struktury sądów oraz seminarium z psychologii myślenia. Te zajęcia powierzono Piotrowi Chojnackiemu. Wykłady z psychologii przestępstwa prowadził

Zdzisław Papierkowski; z ośrodkowego układu nerwowego - Jerzy Strojnowski; z psychologii rozwojowej, psychologii dziecka i psychologii wychowawczej - Władysława Mielczarska, a od 1954 roku Natalia Reuttowa. Po przeniesieniu się Mieczysława Dybowskiego na Uniwersytet Poznański zajęcia z psychologii doświadczalnej przejął Józef Reutt. Z kolei wykłady z biologii prowadził (do końca roku akademickiego 1955/1956) Józef Szuleta. Kolejnym znaczącym wydarzeniem było wprowadzenie (w 1956 roku) do programu wykładów z psychologii klinicznej, które powierzono Kazimierzowi Dąbrowskiemu.

Program studiów z lat 1951-1956 można uznać za nowoczesny, a ponadto –jedyny w kraju, gdyż od 1951 roku programy psychologii na uczelniach państwowych były zredukowane do neurologii i psychiatrii (Prężyna, 1993). Taki trend dominował w krajach „bloku socjalistycznego”, gdzie — w myśl zasad skrajnie pojętego „uściślenia” psychologii — usiłowano sprowadzić ją do nauki o wyższych czynnościach układu nerwowego. Życie psychiczne było w jej ramach interpretowane jako ciąg procesów warunkowania. Zgodnie z obowiązującą ideologią przystąpiono też do pryncypialnej krytyki testów psychologicznych — jako „narzędzi dyskryminacji burżuazyjnej”. Posuwano się niestety do działań radykalnych, polegających na fizycznym niszczeniu testów. Taki klimat „naukowy” sprzyjał likwidacji nie tylko studiów psychologicznych, lecz i psychologii jako nauki. W wielu krajach taka sytuacja trwała aż do 1957 roku. W Polsce, jedynie w KUL-u — dzięki zręcznej polityce organizacyjnej władz uczelni — zdołano przeprowadzić psychologię „przez ciemną dolinę jej historii” (Prężyna, 1993).

W roku akademickim 1957/1958 zmieniono strukturę organizacyjną Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej i powołano cztery specjalizacje filozoficzne, wśród których znalazła się specjalizacja filozoficzno-psychologiczna jako kierunek studiów kształcący psychologów. Powołano też nowe katedry psychologiczne: Psychologii Eksperymentalnej, Psychologii Rozwojowej i Psychologii

Wychowawczej, co wskazuje na prężny rozwój psychologii po przełomie politycznym w 1956 roku. Od roku akademickiego 1959/1960 studia na specjalizacji filozoficzno-psychologicznej trwały pięć lat. Na I roku (oprócz teorii poznania, logiki, historii filozofii starożytnej i średniowiecznej) wykładano etykę, pedagogikę, wstęp do psychologii, biologię oraz prowadzono lektoraty z języków obcych. Na II roku (oprócz historii filozofii nowożytnej i współczesnej oraz ogólnej metodologii nauk) przedmiotem nauczania były: psychologia ogólna, anatomia i fizjologia człowieka - ze szczególnym uwzględnieniem układu nerwowego. Od III roku studiów zaczynały się właściwe specjalizacje psychologiczne. W ramach oryginalnie stworzonego w KUL programu nauczania pod kierunkiem prof. Pastuszki, on sam prowadził wykłady z takich nowych przedmiotów jak: *charakterologia* oraz *pojęcie człowieka*. Program ten został uzupełniony w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych o nowe przedmioty nauczania, wynikające z rozwoju psychologii na świecie. Ks. Prof. Pastuszka podjął się wówczas prowadzenia wykładów z psychologii społecznej oraz historii psychologii.

Analiza kierunków badań naukowych prowadzonych przez psychologów z KUL-u w omawianym okresie pozwala na wyłonienie dwóch głównych nurtów badawczych. Pierwszy z nich stanowi kontynuację badań podstawowych inspirowanych duchem okresu międzywojennego. Drugi zaś wynika z potrzeb metodologicznych i aplikacyjnych polskiej psychologii. Zestawienia oraz analizy projektów badawczych i związanych z nimi uczonych dokonał A. Biela (2010). Zestawienie to nie wyczerpuje wprowadzie zagadnień, które były przedmiotem publikacji, referatów naukowych, rozpraw doktorskich czy prac magisterskich, ale pozwala wyrobić sobie ogólną, opinię na temat zakresu zainteresowań środowiska psychologicznego wówczas, gdy psychologia funkcjonowała w ramach Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej, którego twórcą i znakomitym wieloletnim liderem był ks. Prof. Józef Pastuszka. W celu

uzupełnienia tych informacji należy przedstawić chociaż szkic sylwetki najważniejszych uczonych, którzy zakończyli swą działalność naukową w KUL przed 1981 rokiem.

Poczet psychologów otwiera ks. Prof. Józef Pastuszka, niekwestionowany *spiritus movens* organizacyjnego i naukowego rozwoju macierzystej dyscypliny. Należy odnotować, że figuruje on w oficjalnych dokumentach jako członek-współzałożyciel Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, które powstało w 1958 roku. Najważniejszym osiągnięciem naukowym Pastuszki była niewątpliwie jego książka *Psychologia ogólna*, która doczekała się aż trzech wydań (1946, 1957, 1961), z każdorazowo aktualizowaną literaturą przedmiotu. Dzieło to jest meta systemową syntezą, gdyż zawiera nie tylko przegląd koncepcji psychologicznych, lecz także — prezentację aktualnych (dla roku jej kolejnego wydania) wyników badań empirycznych. Syntezy i analizy porównawcze przeprowadzone przez Pastuszkę są trafne do dziś z uwagi na ich rzetelne (i aktualizowane) udokumentowanie empiryczne oraz głębokie podstawy antropologiczno-filozoficzne.

Powojenne zainteresowania naukowe Pastuszki obejmowały szeroki zakres zagadnień: od psychologicznych źródeł niewiary (Pastuszka, 1946) poprzez charakterologię (Pastuszka, 1963), psychologię głębi (Pastuszka, 1962), analizy porównawcze koncepcji myślenia (Pastuszka, 1965a), zagadnienia psychologii pastoralnej (Pastuszka, 1967) aż po historię psychologii (Pastuszka, 1971). Ta ostatnia pozycja stanowi kopalnię wiedzy psychologicznej m.in. z uwagi na to, że jej autor podaje osobiście tłumaczone przez siebie teksty pochodzące z oryginalnych prac omawianych przez siebie psychologów (pisanych po łacinie, grecku, niemiecku, francusku, włosku). Z tej to pracy można m.in. dowiedzieć się o tak wielkiej rzadkości w historii psychologii jak rozróżnienie wprowadzone przez w swoim czasie przez Christiana Wolffa na psychologię empiryczną i racjonalną, które dało początek współczesnej psychometrii.

Jego publikacje naukowe cechuje głębia i systematyczność analiz oraz fundamentalność podejmowanych problemów. W moim przekonaniu te prace nie utraciły świeżości spojrzenia i mogą nadal inspirować psychologów. Oprócz zagadnień psychologicznych i filozoficznych Pastuszka interesował się również aktualną problematyką społeczną, polityczną światopoglądową i religijną. Nie stronił od tematów o wielkim znaczeniu praktycznym dla Kościoła i Polski. Z podanych powodów Józefa Pastuszkę należy zaliczać do klasyków polskiej psychologii, którzy nadawali jej kształt zarówno w dwudziestoleciu międzywojennym, jak i w rzeczywistości politycznej okresu powojennego.

Literatura

- Biela, A. (2010). Nieznane karty z historii psychologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. *Przegląd Psychologiczny*, 53, 303-336.
- Leszczuk, E., Płużek, Z. (1968). Psychologia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w latach 1918-1968. *Roczniki Filozoficzne*, 16, 4, 5-50.
- Pastuszka, J. (1926). *Pochodzenie władzy państwowej według R. Bellarmina*. Włocławek: Gebethner i Wolff.
- Pastuszka, J. (1928). *Filozofia religii M. Schellera*. Włocławek: Gebethner i Wolff.
- Pastuszka, J. (1929). *Filozofia religii*. [W:] -J. Pastuszka (red.), *Zarys filozofii*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Pastuszka, J. (1930). *Niematerialność duszy ludzkiej u św. Augustyna*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Pastuszka, J. (1933). *Filozofia religii H. Bergsona*. Warszawa.
- Pastuszka, J. (1938a). *Filozofia komunizmu - materializm*. [W:] *Bolszewizm* (s. 1-29). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Pastuszka, J. (1938b). *Psychologia indywidualna. Studium krytyczne*. Lublin:

Towarzystwo Naukowe KUL.

Pastuszka, J. (1938c). *Psychologia komunizmu*. [W:] *Bolszewizm* (s. 216-252).
Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Pastuszka, J. (1939a). Filozoficzne podstawy rasizmu. *Ruch Katolicki*, 9, 156-172.

Pastuszka, J. (1939b). Rasizm jako światopogląd. *Ruch Katolicki*, 9, 101-116.

Pastuszka, J. (1946). *Psychologiczne źródła niewiary*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Pastuszka, J. (1961). *Psychologia ogólna*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Pastuszka, J. (1962). Psychologia głębi. *Roczniki Filozoficzne*, 9, 31-53.

Pastuszka, J. (1963). *Charakter człowieka. Struktura - typologia - diagnostyka psychologiczna*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Pastuszka, J. (1965a). Proces myślenia u św. Tomasza z Akwinu i M. Heideggera. *Roczniki Filozoficzne*, 13, 4, 33-47.

Pastuszka, J. (1965b). Specjalizacja filozoficzno-psychologiczna na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej KUL. *Roczniki Filozoficzne*, 13, 4, 154-162.

Pastuszka, J. (1967). *Kapłan - Człowiek - Duszpasterz*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Pastuszka, J. (1971). *Historia psychologii*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Prężyna, W. (1993). Psychologia wczoraj i dziś w KUL. [W:] *Symposium 75-lecia KUL*. Lublin: RW KUL.